

O Fenómeno Tumular do Concello de Beariz

JORGE LAMAS BÉRTOLO
MANUEL GARCÍA VALDEIRAS
Universidade de Vigo

Resumo.

Presentamos neste traballo un estudio dos 17 monumentos megalíticos distribuídos polo concello de Beariz e a súa relación co marco natural co fin de revelar cales foron os factores que motivaron a súa construción nos lugares nos que hoxe en día se ubican.

1. Introducción.

Damos a conocer no presente artigo parte dos resultados dun traballo de catalogación arqueolóxica, realizado no concello de Beariz (Ourense), no ano 1996, e subencionado polo Excmo. Concello de Beariz¹.

A evolución histórica da comarca de Carballiño abrangue un marco cronolóxico bastante amplo que arranca, a groso modo, dende o Paleolítico ata chegares a época contemporánea. Dentro destas dúas coordenadas (espaciais e temporais) a interrelación home-medio físico foi evolucionando e transformándose paulatinamente acadando o seu momento álxido nos séculos centrais da Idade Media coa creación dos cenobios do Císter, entre os que destaca, para a terra de Carballiño, o mosteiro de Oseira. Estes mosteiros trouxeron consigo un proceso colonizador de novas terras utilizando novedosas técnicas de cultivo e a implantación de granxas para a explotación desas terras o que provocaría a

creación e expansión de novos asentamentos rurais dentro da comarca. Pero recentes estudos arqueolóxicos demostran que a primeira modificación antrópica destacable do medio físico produciuse en época prehistórica, concretamente no neolítico. Foron estas sociedades neolíticas as que actuaron sobre o medio, "domesticando", xurdindo así unha incipiente agricultura e gandería. Non é outro o obxectivo deste traballo co de rastrexar a relación entre o medio natural e as 17 construcións tumulares localizadas no concello de Beariz co fin de intentar entresacar algúns dos factores potencialmente condicionantes que levaron a estas sociedades megalíticas a levantar os monumentos funerarios nos lugares nos que hoxe en día se ubican, xa que foron estas sociedades as primeiras en transformar a paisaxe non só coa construción dos anteditos monumentos funerarios senón que tamén a modificaron grazas ó cultivo co sistema de roza e queima e a creación de pastizais provocando, así, un aumento da desforestación. Esta intensificación na explotación do territorio produciuse entre o IV e o III milenio a.C., o que queda patente no aumento de evidencias de agricultura e pastoreo sin que con levase, un abandono das prácticas recolectoras (Fábregas Valcarce, Fernández Rodríguez e Ramil Rego, P., 1997: 463-484).

Para elo estruturámo-lo seguinte traballo nun primeiro apartado adicado ó estudo do espazo físico abordando as características orográficas, edáficas e xeolóxicas onde se ubican os túmulos; no apartado segundo trátanse as características constructivas das masas tumulares, fundamentalmente as relacionadas coa monumentalidade (diámetros e volumes); no terceiro capítulo establecemo-la relación entre os aspectos máis característicos do medio físico e a distribución tumular. Finalmente no último apartado presentamo-las principais valoracións arqueolóxicas do traballo partindo dos datos expostos nos apartados anteriores.

No que respecta a historiografía, as primeiras referencias sobre a existencia de mámoas no concello de Beariz recóllémolas dos traballos de López Cuevillas realizados durante a primeira metade do século XX². Posteriormente, na década dos setenta, os investigadores Filgueira Valverde e García Alén realizan un inventario dos monumentos megalíticos da provincia de Pontevedra constatando a presenza de túmulos no lugar de Santo Domingo, na parroquia de Xirazga³.

2. A Estratexia do Emprazamento.

o municipio de Beariz de Montes está situado no extremo noroccidental da provincia de Ourense e conta cunha extensión aproximada de 50 Km². Extrema coa provincia de Pontevedra, pola parte norte cos montes do Testeiro e pola banda de occidente os montes do Suído. Linda ó norte cos municipios de Forcarei e Lalín; ó sur con Avión, ó este con Boborás e O Irixo e ó oeste coas terras dos municipios de A Lama e Forcarei.

Dende o punto de vista administrativo e tendo en conta a repartición espacial da poboación, ésta ató pase diseminada en 18 lugares agrupados, a súa vez, nas parroquias de Beariz (Santa María), Lebozán (Santa Cruz) e Xirazga (San Salvador).

2.1. Orografía e pendentes topográficas.

o relevo do concello vóltase moi dinámico como consecuencia da rápida alternancia que se produc~ entre os vales e as serras debido á intensidade dos procesos tectónicos, principalmente durante o terciario, que motivan a elevación e o afundimento dos distintos bloques. No sector septentrional coñece un certo desenrolo a nivel dos 900 m., entre A Ermida e Beariz, tratándose dun apéndice da Serra do Candán. Sen dúbida mantén unha presenza maior o nivel de 700-800 m., resaltando sobre as súas formas suaves e alombadas algúns bloques levantados, caso do Marcofán (937 m.) ou os Montes de Costoia (900 m.), que corresponden a relevos residuais de superficie de aplanamento superior, individualizados en maior medida pola acción erosiva dos ríos de Magros, Beariz e Barcia que transcurren polos seus contornos, fluíndo finalmente no río Doade que drena a maior parte do concello.

Para a representación cartográfica das pendentes topográficas utilizamos a caracterización "macro" proposta pola F.A.O. (1977)⁴ que ó aplica-la a nosa zona de estudo deu como resultado o seguinte: unha pequena zona na parte oriental onde predominan as pendentes inferiores ó 6%; outra área no sector suroccidental con predomio de pendentes entre o 6%-13%; na parte central do concello predominan as pendentes entre o 13%-25% e finalmente atopámonos con pendentes entre o 26%-55% en puntos localizados dos Montes de Costoia ó norte e en Magros, ó sur.

2.2. O Sustrato xeolóxico.

Baseamos a análise descriptiva do sustrato xeolóxico do concello de Beariz na lectura cartográfica do Mapa Xeolóxico de España correspondente a folla N° 186 a escala 1:50.000 (*Instituto Geológico y Minero de España. Servicio de Publicaciones del Ministerio de Industria*). Queremos salienta-la importancia da petroloxía como condicionante na formación do modelado da paisaxe (orografía, hidrografía, etc).

Partindo destas consideracións, a superficie do concello está representada por dous grandes grupos:

- Rochas plutónicas: aparecen no sector suroriental, concretamente o granito de dúas micas de gran fino a medio denominado granito de Beariz debido a súa formación tardía.
- Rochas metamórficas: ocupan a maior extensión dentro da zona de estudo, distinguíndose a seguinte litoloxía: xistos micáceos e cuarcíticos, localizados

p

o

por tódala xeografía do concello e componse fundamentalmente de cuarzo e moscovita xunto con outros minerais como mica, biotita, albita ou estarolita; anfíbolitas, afloran en estreitas bandas, con espesor variable de 25 m. a 150 m., en dirección dominante Norte-Sur en contacto co dominio óxistoso e localízanse no sector occidental dende os Montes de Costoia ata a localidade de Doade. Outra franxa de anfíboles aparece no sector este, dende o alto de Albite ata o pobo de Garfián. Están compostos por anfíboles lixeiramente azulados acompañados de albita, ziosita e outros minerais; cuarcitas, exténdense en bandas en dirección Norte-Sur, perto das bandas de anfíbolitas.

Acompañando ás distintas rochas graníticas, aparece un cortexo composto por vetas de pegmatitas, filiques de cuarzo e filóns con casiterita e wolframita.

Finalmente destaca-la presenza de sedimentos aluviais na zona da Chancela, ó este, e no río Doade, ó sur.

2.3. Edafoloxía e capacidade productiva dos solos.

En outras zonas de Galicia (Criado Boado, F., Aira Rodríguez, M.J. & Díaz Fierros-Viqueira, F., 1986; Bello Diéguez, J.M., Criado Boado, F. & Vazquez Varela, J.M., 1987; Eguileta Franco, J.M., 1994, 1999 entre outros) púxose de manifesto cómo as propiedades do solo puideron condicionadas actividades humanas en épocas pretéritas incidindo nas posibilidades do aproveitamento do medio físico onde se asentaron. Baseamos o noso estudo na clasificación edafolóxica realizada por Guitián Ojea e Carballas (1982) advertindo a limitación que supón o estares realizada sobre un mapa a escala 1:200.000 o que implica englobalas diferentes categorías en grandes áreas de solo poden do acoller no seu interior outros tipos con características distintas.

Así no concello aparecen representados, básicamente, 4 tipos de solos condicionados polo sustrato xeolóxico e a climatoloxía. Estes tipos de solos son os que siguen: ránker pardo, exténdese pola meirande parte do concello, aséntanse sobre xistos e granitos ocupando os cumios rocosos e ladeiras montañosas con pendentes acusadas. Sitúanse en terreos con boas condicións de drenaxe debido a impermeabilidade do sustrato. Con perfil A/C, de color pardo con cuberta de breixo. O seu horizonte húmico aumenta de espesor a medida que diminúe a pendente da ladeira, convertíndose o solo gradualmente en terra parda. Dentro desta clase evolucionase ó ránker gris distrófico, localizándose este último entorno o río Magros, no sector suroriental do concello; terra parda mesotrófica, localízase ó sur da zona de estudio, concretamente en torno o río Doade e os seus afluentes. Son solos humedecidos pero non encharcados. Aséntanse sobre rochas metamórficas, con grados de saturación baixos e materia orgánica constituída por humus fino, boa aireación e permeabilidade nos seus horizontes superiores; solos gley, con maior cantidade de arxela que

aumenta coa profundidade, chegando incluso a formar brañas con abundante vexetación herbácea. Localízase este tipo de solo na zona brañosa da Chancela, no sector este do concello.

No que respecta a capacidade productiva dos solos, baseamos o noso estudio na obra de F. Díaz-Fierros & F. Gil Sotres (1984) que cartografiaron, dende un punto de vista clasificatorio, a xeografía galega dende unha óptica agropecuaria e forestal. Dividen os solos, en potencialidade decrecente, en sete categorías (dende a A a G), sendo as dúas primeiras (A e B) aptas para o cultivo, a terceira e cuarta (C e D) con capacidade media para o cultivo tradicional, a quinta (E) onde sería necesario unha forte inversión de medios para a obtención de rendementos, finalmente a sexta e sétima (F e G) caracterízanse como malas e moi malas. Completan a clasificación con un segundo dígito onde se matiza o período de risco de xeadas.

3. Na procura de Patróns Constructivos.

3.1. Introducción.

As mámoas son monumentos funerarios erixidos, a groso modo, entre o 3.500 a.C. e o 2.000 a.C. polos primeiros agricultores e pastores que poboaron esta zona. Polo xeral, estes monumentos megalíticos están constituídos por unha cámara cuberta por un túmulo, en forma de casquete esférico, edificado con sucesivas capas de terra e pedras e protexido, na meirande parte dos casos, por unha couraza de pedras de tamaño medio (nalgúns casos esas pedras eran seixos brancos para resaltar a visibilidade). Para coñecer a antigüidade destas construcións tumulares contamos con datacións de carbono 14 procedentes de xacementos do norte de Portugal e de Galicia. Así, para os investigadores Alonso Matthías e Bello Diéguez (1997: 507-520) é a partires do último tercio do V milenio cal BC cando aparecen claramente túmulos de tamaño reducido que acochan no seu interior cámaras poligonais simples de reducidas dimensións e alturas. Nun segundo momento (a comezos do IV milenio cal BC) prodúcese unha diversidade formal xunto co incremento do tamaño dos túmulos e das cámaras. Así combínanse túmulos con cámara simple e maior tamaño cos primeiros monumentos que acollen no seu interior cámaras con corredor. Para estes investigadores o terceiro momento iría dende o 3.600 cal BC ata a segunda metade do III milenio cal BC, fase de eclosión do megalitismo pleno, onde desaparecen os monumentos de cámara simple ou en fosa para dar paso ós monumentos de corredor (o mellor exemplo é o dolmen de Dombate no que un monumento con cámara simple quedou oculto baixo un túmulo posterior de corredor). Tamén nesta etapa obsérvase unha exteriorización dos contidos simbólicos e rituais, antes limitados ó interior da cámara, convertíndose o megalito-tumba en megalito-templo, lugar de depósito de ofrendas e de realización de ritos públicos (Matthías Alonso, Bello Diéguez, 1997: 515). Finalmente, a parti-

res da segunda metade do III milenio BC prodúcense reutilizacións de túmulos por parte dos portadores de vasos campaniformes pero tamén aparecen novos tipos de enterramento como cistas megalíticas sin túmulo como a Casota de Berdoias, cámaras rectangulares como a de Lousada con axuar axeno ó mundo megalítico propiamente dito, túmulos térreos sin estrutura interna como os de Vilafría, deposicións secundarias en fosas abertas na superficie do túmulo como ocorre en Monte Campelos, túmulos con ou sen pequena cámara ou a estrutura circular da isla de Guidoiro Areoso.

Con todo, na nosa zona de estudio só nos centraremos en criterios relacionados coa monumentalidade dos túmulos, fundamentalmente os diámetros e os volumes, xa que á meirande parte das mámoas deste concello non se lles reconece a cámara a nivel de superficie a pesares de que algunhas contén algún ortostato. Este factor da monumentalidade fai que as mámoas destaquen na paisaxe convertínduas en puntos de referencia tanto visuais como estratéxicos-simbólicos.

3.2. O tamaño dos diámetros e os volumes.

Nunha primeira análise comprobamos certa diversidade nas dimensións dos diámetros maiores das mámoas do concello de Beariz, que oscilan entre os 1.160 cm. da mámoa da Portela da Cruz (PCr) e os 3.470 cm. da mámoa M1 de Garfián. Xunto a esta diversidade tamén é verdade que se observa certa regularidade constructiva das masas tumulares como se aprecia na seguinte táboa:

MAMOAS	DIÁM. MAIOR	DIÁM. MENOR	ALTURA	VOLUME
M1 de Garfián.	3.470 cm.	3.218 cm.	210 cm.	927 m3
M2 de Garfián.	2.050 cm.	1.959 cm.	100 cm.	158 m3
M3 de Garfián.	2.560 cm.	2.270 cm.	125 cm.	287 m3
M4 de Garfián.	2.110 cm.	1.970 cm.	105 cm.	172 m3
M5 de Garfián.	1.320 cm.	1.130 cm.	55 cm.	32 m3
M1 de Xirazga.	1.900 cm.	1.800 cm.	190 cm.	258 m3
M2 de Xirazga.	Destruída.	Destruída.	Destruída.	Destruída.
Mámoa da Portela da Cruz.	1.160 cm.	1.111 cm.	80 cm.	40 m3
M1 de Lombao.	2.830 cm.	2.650 cm.	140 cm.	399 m3
M2 de Lombao.	Destruída.	Destruída.	Destruída.	Destruída.
Mámoa do Toxal.	2.380 cm.	2.260 cm.	147 cm.	312 m3
M1 da Bola.	2.500 cm.	2.400 cm.	175 cm.	415 m3
M2 da Bola.	2.630 cm.	Cortada.	165 cm.	Cortada.
Mámoa da Chancela.	2.860 cm.	2.470 cm.	195 cm.	547 m3
Mámoa de Os Liñares.	2.230 cm.	2.050 cm.	125 cm.	225 m3
Mámoa da Carrasqueira.	1.823 cm.	1.800 cm.	135 cm.	175 m3
Mámoa do Marco e Pena.	1.250 cm.	1.200 cm.	65 cm.	35 m3

Así, por un lado, obsérvase que os túmulos con diámetros inferiores a 1.500 cm. representan unha porcentaxe bastante baixo (3 mámoas das 15) ó igual cos superiores ós 3.000 cm. (só 1 túmulo dos 15); por outro lado podemos ver certa tendencia hacia uns patróns constructivos entre os 2.000 cm. e os 3.000 cm. (9 mámoas das 15). Convén sinala-la presenza de dous túmulos practicamente arrasados polo que non foron tomadas as súas correspondentes medidas.

No relativo a altura decir que as mámoas de diámetros maiores inferiores ós 1.500 cm. non superan os 100 cm. de alto, sen embargo as que oscilan entre os 2.000 cm. e 3.000 cm. posúen unha altura entorno ós 160 cm. de media. Convén destaca-lo contrapunto entre a mámoa M1 de Garfián con 210 cm. de altura e a mámoa M5 da mesma necrópole con 55 cm. Neste último caso sinalar que a súa reducida altura débese as constantes accións antrópicas destructivas que sufriu o túmulo ó longo do tempo.

Finalmente, no que respecta ós volumes das mámoas vemos unha certa diversidade volumétrica que oscila entre os 35 m² da mámoa do Monte do Marco e Pena (MPe) e os 927 m² da mámoa M1 de Garfián, si ben se aprecia certa uniformidade entre os 150 m² e os 400 m² (9 das 15). Dentro do concello de Beariz debemos considerar como túmulo excepcional o de M1 de Garfián con un volume de 927 m² e unha altura de 210 cm. Polo que respecta as mámoas de menor volume (os 35 m² da mámoa do Marco e Pena ou os 40 m³ da mámoa da Portela da Cruz) sinalar que o seus tamaños poden depender do grado de alteración antrópica que sufriron o longo da historia.

4. O Aproveitamento Económico e Estratéxico-Simbólico do Medio Físico

Neste apartado abordaremos-la análise dos factores potencialmente condicionantes que poideron influir na selección dos lugares donde hoxe en día se emprazan os túmulos. Non só nos centraremos naqueles que, polo seu carácter economicista, poderían relacionarse coa distribución tumular, senón que tamén nos centraremos naqueles factores que poideron influir á hora de erixir ditos túmulos, tales como os constructivos, estratéxicos ou simbólicos. Así, centraremos o estudio na relación entre os túmulos e a orografía, pendentes topográficas ou a xeoloxía, (Tabla 4.1), ademais de lugares de paso ou camiños.

Con respecto a relación entre túmulos e orografía debemos observar, por un lado, a relación entre as mámoas e as grandes unidades orográficas (divisorias de augas, vales, portelas, etc); por outro lado, o emprazamento de túmulos en lugares concretos dentro das unidades orográficas maiores (chairas, cumios, ladeiras, etc). Tendo en conta as apreciacións precedentes podemos observar, dentro do concello de Beariz, a preferencia por ubica-los túmulos nas divisorias de augas fronte a total ausencia de mámoas nas zonas de val. Outro enclave orográfico escollido é a portela, lugar que facilita un acceso máis doado en zonas difíciles. Neste tipo de emprazamento ubícanse 8 dos 17 túmulos entre os

que destacan os dous túmulos de Lombao (LOm) na portela de Albite, os dous de Xirazga (Xlr) na portela de Santo Domingo (Fig. 4) e os dous da Bola (BOI) na portela da Chancela. Finalmente reflexar o emprazamento de dúas mámoas en sendos balcóns ou recháns, con dominio visual hacia pequenos vales máis ou menos encaixados.

Con respecto a relación entre as pendentes topográficas e mámoas debemos facer unha dobre lectura: por un lado, analizar a relación entre as pendentes topográficas e os emprazamentos tumulares. Para a realización deste estudio partiuse dunha cuadrícula de 500 m². tendo como punto de referencia central o túmulo. Segundo isto a meirande parte das mámoas sitúanse en lugares con pendentes entre o 6%-13% (clase 3); por outro lado, estudar a relación entre mámoas e a pendente do contorno inmediato. Neste caso obsérvase que unha porcentaxe elevada de túmulos (11 dos 17)) localízanse en zonas achairadas con pendentes inferiores ó 3% (clases 1 e 2) fronte a aqueles que se sitúan a media ladeira (6 dos 17).

No referente a relación entre os túmulos e o sustrato xeolóxico convén sinalar que no concello de Beariz o grupo de rochas dominante é o metamórfico destacando os xistos micáceos, cuarcíticos e as cuarcitas. Con isto temos que a case totalidade dos túmulos foron erixidos nas proximidades de afloramentos de xisto (15 dos 17) fronte a total ausencia de túmulos dentro da serie granítica que aflora no sector suoriental do concello. Finalmente apuntar a presenza de dous túmulos perto de afloramentos de cuarcitas, concretamente os túmulos de Xirazga (M1 conserva catro ortostatos deste material e M2 só conserva dous a nivel do solo).

Con respecto a relación entre as mámoas e a edafoloxía debemos indicar, a nivel xeral, que un número importante de mámoas aséntanse sobre solos con profundidades medias comprendidas entre os 20 cm. e os 50 cm. (13 mámoas das 17) e con características de drenaxe moi boas. Tamén convén sinalar a presenza de túmulos ubicados sobre solos moi raquíuticos e pouco desenrolados, como o caso da mámoa do Monte do Marco e Pena (MPe) que se asenta sobre a propia rocha. A tenor dos datos podemos indicar que a meirande parte dos túmulos (15 dos 17) localízanse sobre o predominio dos solos ránker pardo e ránker gris distrófico apesares de que éste acolle outras categorías edafolóxicas máis favorables para o aproveitamento agropecuario. O resto dos túmulos (2 dos 17) emprázanse sobre terra parda mesotrófica con recursos hídricos moi perto da súa ubicación. No que respecta a relación dos túmulos coa capacidade productiva dos solos apuntar que un grupo importante de mámoas localízanse nas categorías definidas como C, D, adecuadas ó cultivo tradicional de arado e con boas condicións agrícolas.

TABLA 4.1.

MAMOAS	PEND. ENT.	PEND. MAM.	AFL. ROC.	EDAFOLOX.	EMPRAZ.
M1 de Garfián	11% (Clase 3)	5% (Clase 2)	Xistos a 30 m.	Ránker gris d.	Divisoria.
M2 de Garfián	11% (Clase 3)	4% (Clase 2)	Xistos a 50 m.	Ránker gris d.	Divisoria.
M3 de Garfián	11 % (Clase 3)	1% (Clase 1)	Xistos a 100 m	Ránker gris d.	Divisoria.
M4 de Garfián	11% (Clase 3)	0% (Clase 1)	Xistos a 100 m	Ránker gris d.	Divisoria.
M5 de Garfián	11% (Clase 3)	6% (Clase 2)	Xistos a 60 m.	Ránker gris d.	Divisoria.
M1 de Xirazga	16% (Clase 4)	6% (Clase 2)	Cuarcita 280m	Ránker pardo	Portela.
M2 de Xirazga	16% (Clase 4)	4% (Clase 2)	Cuarcita 280m	Ránker pardo	Portela.
Portela Cruz	10% (Clase 3)	2% (Clase 1)	Xistos a 300 m	Ránker pardo	Portela.
M1 Lombao	12% (Clase 3)	1% (Clase 1)	Xistos a 100 m	Ránker pardo	Portela.
M2 Lombao	12% (Clase 3)	1% (Clase 1)	Xistos a 150 m	Ránker pardo	Portela.
M. do Toxal	10% (Clase 3)	4% (Clase 2)	Xistos a 250 m	T. parda mes.	Rechán.
M1 da Bola	6% (Clase 2)	0% (Clase 1)	Xistos a 100 m	Ránker pardo	Portela.
M2 da Bola	6% (Clase 2)	1% (Clase 1)	Xistos a 100 m	Ránker pardo	Portela.
M. Chancela	4% (Clase 2)	1% (Clase 1)	Xistos a 50 m	Ránker pardo	Portela.
M. dos Liñares	8% (Clase 3)	1% (Clase 1)	Xistos a 250 m	Ránker pardo	Rechán.
Carrasqueira	7% (Clase 3)	0% (Clase 1)	Xistos a 30 m	T. parda mes.	Divisoria.
Marco e Pena	16% (Clase 4)	3% (Clase2)	Xistos a 50 m.	Ránker pardo	Divisoria.

5. Conclusións.

A partires dos datos presetados nos apartados anteriores, expoñemos, a continuación, as seguintes valoracións arqueolóxicas:

- No referente as características constructivas da masa tumular, apuntar, por un lado, un ha diversidade diametral que oscila entre os 1.160 cm e os 3.470 cm. Sen embargo, dentro desta diversidade detectamos un ha tendencia hacia un patrón constructivo entre os 2.000 cm e os 2.600 cm. considerando como caso excepcional, dentro do concello de Beariz, o túmulo M1 de Garfián (Fig. 3) con 3.740 cm.; por outro lado, co volume dos túmulos varia entre os 35 m² e os 947 m² (ámbolos dous casos excepcionais) mantendo unha tendencia volumétrica entre os 170 m³ e os 300 m³ con alturas conservadas entorno ós 130 cm. Finalmente sinalar que a meirande parte das masas tumulares presentan, en planta, forma elipsoidal con predominio das medidas diametrais W-E sobre as de N-S e restos de couraza composta por bloques de seixo blanco e xistos.

- Con respecto a relación entre as construcións tumulares e o medio físico destacar:

- a) A preferencia dos constructores pola ubicación de túmulos nas divisorias de augas, principais ou secundarias, fronte a ausencia, case total, nas zonas de val. Outra das posicións orográficas importantes elixidas para o emprazamento dos túmulos son as portelas, lugares que facilitan o acceso entre cuncas fluviais (Fig.1). Por último apuntar que só 2 das 17 mámoas sitúanse en balcón ou rechán o que leva a pensar en emprazamentos esporádicos con funcións puntuais difíciles de precisar (Eguileta Franco, 1999:203).
- b) Na relación sustrato xeolóxico/mámoas (Fig.2), a case totalidade das mesmas aséntanse sobre sustrato xistoso. As distancias entre os túmulos e os afloramentos de rocha xistosa (posibles canteiras de extracción) oscilan entre os 100 m e os 250 m. (a imposibilidade, en moitas das mámoas, de recoñecer os ortostatos e cámaras a nivel da superficie non nos permite dictaminar si utilizaron ese tipo de rocha para a elaboración das devanditas). Só contamos con dous casos (M1 e M2 de Xirazga) nos que se asentan sobre sustrato xistoso e utilizaron rochas cuarcíticas para a elaboración da cámara.
- c) A case totalidade dos monumentos megalíticos emprázanse sobre solos tipo ránker pardo e ránker gris distrófico, sendo estes dous tipos de solos os dominantes dentro do concello de Beariz. Só dous túmulos se localizan en solo tipo terra parda mesotrófica, perto de zonas baixas, ben drenadas e aptas para o cultivo con apeiros rudimentarios. A meirande parte das mámoas localízanse xunto a pradeiras naturais con poucas posibilidades agrícolas o que nos fai pensar en prácticas agrícolas, de pastoreo ou mixtas en función da localización dos hábitats dentro dos nichos ecolóxicos diferenciados dentro do concello.

Para rematar, agardamos que estes túmulos megalíticos sexan protexidos e conservados polas distintas institucións para facilitar futuras investigacións. Así mesmo tamén propoñemos a súa posta e valora trama de diferentes actuacións como a creación de rutas arqueolóxicas convintemente sinalizadas xa que cremos necesaria a revalorización socio-cultural destes monumentos funerarios construídos hai 5.000 anos.

¹ Hai que agradecer ás persoas que colaboraron desinteresadamente na elaboración deste traballo así como ós informantes que contribuíron a realización do mesmo.

² "u. en tierra de Cea, Maside y Carballiño, que se alargan después hacia el Testeiro y el Su ido por la Xirazga, Xendive, As Antas, Vilachá y Avión..." (López Cuevillas, 1949: 6); "Xirazga, Beariz (Orense): dunha mámoa de características ignoradas, procede un machado de pedra puída que figura nas coleccións do Museo Arqueolóxico de Ourense." (López Cuevillas, 1973: 66).

³ "Capilla de Sto Domingo: en la divisoria de las provincias de Pontevedra y Orense, a unos 30 m. de la puerta principal de la capilla, hay una mámoa, asomando algo los ortostatos. Mide más de 10 m. por 1.30 m. de alto. Hay más mámoas, difíciles de situar por la vegetación". (Filgueira Valverde e García Alén, 1977).

⁴ Clase 1, moi chairó (0%-2%); clase 2, suavemente inclinado (2%-6%); clase 3, inclinado (6%-13%); clase 4, moderadamente escarpado (13%-25%); clase 5, escarpado (26%-55%); clase 6, moi escarpado (> 55%).

Bibliografía

- ALONSO MATIHIÁS, F. & BELLO DIÉGUEZ, J.M., "Cronología y periodización del fenómeno megalítico en Galicia a la luz de las dataciones por carbono 14". En RODRÍGUEZ CASAL, AA, 1997, *O Neolítico Atlántico e as orixes do megalitismo*. Servicio de Publicacións, Santiago de Compostela, pp. 507-520.
- BELLO DIÉGUEZ, J.M., CRIADO BOADO, F. & VÁZQUEZ VARELA, J.M., 1987, *La Cultura Megalítica de la provincia de La Coruña y sus relaciones con el marco natural: implicaciones socio-económicas*. Excma Diputación Provincial de La Coruña/Publicaciones, A Coruña.
- CRIADO BOADO, F., AIRA RODRÍGUEZ, M.J. & DÍAZ-FIERROS VIQUEIRA, F., 1986, *La construcción del paisaje: megalitismo y ecología*. Sierra del Barbanza. Arqueoloxía/Investigación, Santiago de Compostela.
- CRIADO BOADO, F. (Dir) et al, 1991, *Arqueología del Paisaja: el área Bocelo-Furelos entre los tiempos paleolíticos y medievales*. Arqueoloxía/Investigación 6, Santiago de Compostela.
- CRIADO BOADO, F., FÁBREGAS VALCARCE, R. & VAQUERO LASTRES, J., 1990-1, "Concentraciones de túmulos y vías naturales de acceso al interior de Galicia". Portugalia, Nóna Série, XI-XII, Porto, pp. 27-38.
- DÍAZ-FIERROS VIQUERA, F. & GIL SOTRES, F., 1984, *Capacidad productiva de los suelos*. Mapa 1:200.000. Universidade de Santiago, Santiago de Compostela.
- EGUILETA FRANCO, J.M., 1994, *Megalitismo e Calcolítico na Baixa Limia. Tese de Doutoramento microfilmada*. Servicio de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- EGUILETA FRANCO, J.M., 1997, "Yacimientos Calcolíticos al aire libre en torno al Embalse de As Conchas (Baixa Limia, Ourense, Galicia.r. En Minius V, pp. 41-64, Ourense.
- EGUILETA FRANCO, J.M., 1999, *A Baixa Limia Galega na Prehistoria Recente. Arqueoloxía dunha paisaxe na Galicia interior*. Excma Diputación Provincial de Ourense, Ourense.
- FÁBREGAS VALCARCE, R., 1992, *Megalitismo del noroeste de la Península Ibérica. Tipología y secuencia de los materiales líticos*. "Aula Abierta", 58, U.N.E.D., Madrid.
- FÁBREGAS VALCARCE, R., FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, C. & RAMIL REGO, P. "La adopción de la economía productora en el noroeste ibérico". En RODRÍGUEZ CASAL, AA (dir), 1997, *O Neolítico Atlántico e as orixes do megalitismo*. Servicio de Publicacións, Santiago de Compostela, pp. 463-484.
- FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.M., 1990, *Teoría y Método de la Arqueología*. Síntesis, Madrid.
- FILGUEIRA VALVERDE, & GARCÍA ALÉN, 1977, *Inventario de los monumentos megalíticos de la provincia de Pontevedra*. El Museo de Pontevedra, Pontevedra.
- GUITIÁN OJEA, F., & CARBALLAS, T., 1982, *Suelos naturales de la provincia de Orense*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Investigaciones Agrobiológicas de Galicia, Santiago de Compostela.
- LÓPEZ CUEVILLAS, F., 1973, "A Edade Megalítica", En otero Pedrayo, R., (dir) *Historia de Galicia*, III, (Prehistoria), (orixinal redactado en 1952), Buenos Aires.
- LÓPEZ CUEVILLAS, F., & BOUZA BREY, F., 1929, *Os Oestrimnios, os Saefes e a Ofiolatría de Galiza*. Separata de "Nós", A Coruña.
- MAPA Topográfico Nacional de España: *Instituto Geográfico Nacional*. Escala 1:50.000. Madrid. - Hoja N° 186 "Puente Caldelas".
- MAPA Topográfico Nacional de España: *Instituto Geográfico Nacional*. Escala 1:25.000. Madrid. - Hoja N° 153-IV "Soutelo de Montes". - Hoja N° 186-II "Beariz".
- MAPA Geológico de España. *Instituto Geológico y Minero de España*. Escala 1 :50.000, Servicio de Publicaciones del Ministerio de Industria. Madrid. - Hoja N° 186 "Puente Caldelas".
- MAPA de Cultivos y Aprovechamientos. *Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación*. Escala 1:50.000, Servicio de Publicaciones Agrarias. Madrid. - Hoja N° 186 "Puente Caldelas".
- NÁRDIZ ORTIZ, C., 1992, *El territorio y los caminos de Galicia*. Planos históricos de la red viaria. "Colección de Ciencia, Humanidades e Ingeniería", N° 46, A Coruña.
- PÉREZ ALBERTI, A., 1982, "O Medio". En *Xeografía de Galicia*, Tomo III, Sálvora, A Coruña.
- PÉREZ ALBERTI, A., 1993, "Xeomorfoloxía". En *Xeografía de Galicia*, Tomo I, Sálvora, A Coruña.
- RAMIL REGO, E., "Megalitismo en el Concello de Villalba (Lugo): su relación con el medio natural". En RODRÍGUEZ CASAL, AA (Ed.), 1997, *O Neolítico Atlántico e as orixes do Megalitismo*. Universidade de Santiago de Compostela, pp. 537-552.
- RODRÍGUEZ CASAL, AA, 1990, *O Megalitismo. A primeira arquitectura monumental de Galicia*. Biblioteca de Divulgación, Serie Galicia, 4, Universidade de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.

Fig. 1. Distribución tumular no concello de Beariz (Ourense). Elaboración propia

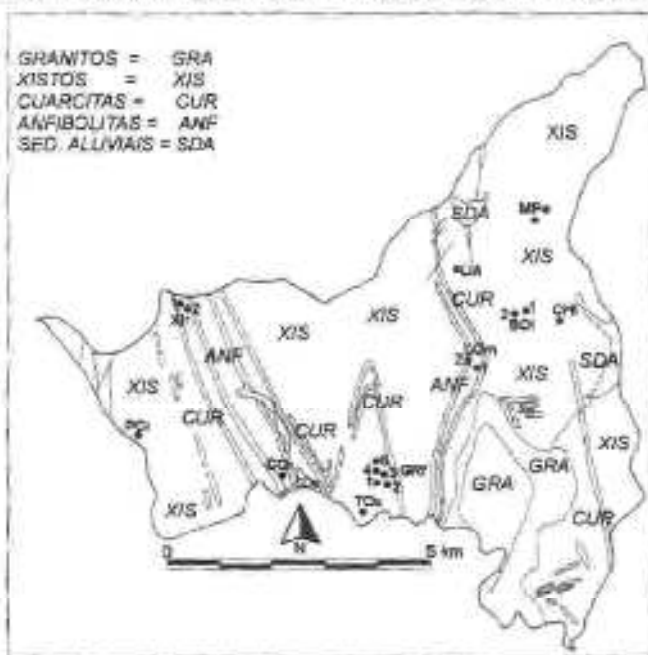

Fig. 1. Marmos e substrato xeolóxico do concello de Beariz (Ourense). Elaboración propia

Fig 3. Fotografia da mámoa M1 de Garfián (Beariz, Ourense)

Fig 4. Fotografia da mámoa M1 de Xirazga (Beariz, Ourense).